
RECENZIJAKNJIJE:

TONKO MAROEVIĆ, O NAIVI I AUTSAJDEJSKOJ UMJETNOSTI / KRITIKE, ESEJI I STUDIJE 1968. – 2012. (PRIREDIO VLADIMIR CRNKOVIĆ, HRVATSKI MUZEJ NAIVNE UMJETNOSTI, ZAGREB, 2013.)

MARIJAN ŠPOLJAR □ Muzej grada Koprivnice, Koprivnica

Možda se može čitati kao idolopoklonička gesta ili naslutiti kao ponizni, štovateljski glas, ali svaka mogućnost što se potpisniku ovih redaka pruža, makar i prigodno, za bavljenje radom Tonka Maroevića od iznimna je zadovoljstva i - izdvojeno ću kazati - osobita ponosa i zahvale. Nije to samo stoga što je riječ o čovjeku, o temi, o kompleksu koji pjesnik Nikica Petrak s pravom zove "cijelom jednom aktivnom i dubokom kulturom", nego i zato što Maroevićevi tekstovi određuju, u dugome vremenskom razdoblju, lektirno štivo i intelektualnu vrijednost za mnoge koji su tražili, stručno i moralno, pouzdanu kritičku riječ ostvarenu pritom vrhunskim stilom i razumljivim argumentacijama. Nestrpljivo čekajući svaki broj *Telegrama* tih kasnih (i davnih) šezdesetih godina, mnogi su od nas posebno iščekivali likovnu rubriku i Maroevićev sud o nekoj izložbi ili umjetničkom projektu. Stoga nas i podsjećanje na njegove prve tekstove o naivi (izložbe Đorđa Kreće i crteža Petra Smajića) živo vraća u vremena kada smo - dobrim dijelom i na tim tekstovima - prepoznavali određene pojave, formirali nazore i učvršćivali kriterije.

Govorim u pluralu, jer sam posve siguran da su iste posredovane vrijednosti prepoznali i mnogi drugi sudionici čitalačkog kružoka oko toga sjajnog kulturnog tjednika. Naiva i srodne pojave nikako nisu bile u središtu zanimanja mladog povjesničara umjetnosti na početku njegove kritičarske i znanstvene karijere, ali su se slijedom izložbenih događanja i kritičarskih obveza povremeno našle u njegovu interesnom fokusu. Ne odbacujući *a priori*, u vremenima posvemašnje rezerviranosti, taj izraz nego slijedeći liniju i tezu o komplementarnosti avangarde i naive, koju su započeli mladi zagovornici suvremene umjetnosti u pedesetim godinama - Putar, Bašičević, Kelemen, Meštrović i drugi - Maroević nije imao kompleksa pisati o toj pojavi i njezinim istaknutim protagonistima. Iako će s vremenom nekima od njih pridavati veću pozornost, ili čak postati najmeritornijim tumačem njihova djela s briljantnim, analitičkim tekstovima o opusima tih autora, usudit ću se spomenuti jednog slikara s ruba i jedan tekst o tom autoru u kojemu se mogu prepoznati svi bitni razlozi priklona naivnoj i srodnim umjetnostima. Riječ je o esejističkom zapisu o Eugenu Buktenici, koji nikada nije bio obasjan reflektorima niti je bio u središtu stručne i medijske pozornosti. Ipak, prepoznavanjem i čitanjem argumenata za to djelo prepoznajem i temeljne razloge Maroevićeve opredjeljenja za vrijednosti koje donosi umjetnost neškoloranih autora. Ako znana trijada *prvotnost*, čistoća i *svježina izraza* može biti i opća, svim umjetničkim izrazima svojstvena oznaka, onda "čudo izvorne vizije", o kojemu Maroević svjedoči u povodu Bukteničina rada može ostvariti samo umjetnik naive. Možda je nepravedno, a svakako isključivo, reći kako on jedini može naći "lirski ključ koji otvara vrata naizgled otajnih, dotad neiskazanih, a mnogima bliskih doživljaja", ali je teško opovrgnuti činjenicu da se pri susretu s radovima autentičnih autora naive najbrže i najintenzivnije može prepoznati i osjetiti "jedinstvo djela i osobnog nadahnuća". Sve što je simulirano, nekritički preneseno iz druge ruke ili razrađeno u neku formulu bez dosluha s izvorištem može neko vrijeme trajati, ili čak opstati na razini površnog ukusa masa, ali ne može trajno i intenzivno uzbuđivati naša srca ni intrigirati naš um. Dakako, nisu sve pojave u naivi i autsajderskoj umjetnosti vezane samo za tiho, nevino slavljenje zavičajnog sadržaja, kao u Buktenice, no i drugi primjeri svoje razloge za slavu temelje na sličnim poetološkim pretpostavkama.

Pretvorba zemnoga u kozmološki sustav, simboličke transpozicije, svođenje konkretnog sadržaja na razinu univerzalnog znaka i svrdlanje po nutrini čovjekove psihe - sve su to metode, postupci i vrijednosti koji postoje u tim umjetničkim pokretima. Važna je pri tome sama izvornost, svježina interpretacije i snaga likovnog govora. Mnoge od tih vrijednosti Tonko Maroević prepoznao je u djelima naivaca i autsajdera. S obzirom na njegovu golemu kritičku, esejističku i spisateljsku djelatnost, prilozi o Rabuzinu, Lackoviću, Brataniću, Kovačiću, Juraku i drugim autorima ne čine se velikim brojem, ali svjedoče da je područje njegova zanimanja bilo i jest uvijek vezano za pojave koje mogu intrigirati, neovisno o tome pripadaju li ovom ili onom stilu, tendenciji ili pokretu, neovisno o tome je li riječ o velikome, za nacionalnu umjetnost važnom imenu ili pojavi s ruba te umjetnosti.

Maroević nije smjerao prema stvaranju neke teorijski čvrste cjeline. Uostalom, ni u jednom segmentu svoje razgrnate djelatnosti ne polazi od pretpostavki koherentne, normativne određenosti: ne raspravljajući o materiji izvan povijesnoga vremena niti pored konkretnoga prostora (dapače!), on ostavlja dovoljno mogućnosti da o djelu piše neopterećen bilo kakvim kauzalnostima. Kada je o naivi i autsajderskoj umjetnosti riječ, ta je sloboda još razumljivija, da ne kažemo imanentna i logična. Stoga razlozi za ovu knjigu imaju svoje najdublje opravdanje i svoju apsolutnu relevantnost.

Kao što u pogovornim *Marginalijama* piše urednik i priređivač knjige Vladimir Crnković, Maroević od prvih radova nastoji na povezivanju tradicije i modernizma. On prihvaća ponajprije one autore koji se u svom radu manje ili više primjetno ili posve integrirano oslanjaju na stanovite temelje, pouzdana ishodišta, dugo trajanje nekih prapočetnih

načela. Svakako da počelo izvornosti, ukomponirano u moderni, suvremeni znak za njega ima osobitu važnost, pa nije čudno da se priklanja onim autorskim opusima u kojima prepoznaje kvalitetu utemeljenu na kreativnoj doradi baznih vrijednosti i njezinoj transformaciji u složeniju, kreativnom energijom posredovanu sferu.

Pri tome je naš autor imao rijetko viđenu moć da u svakom djelu nepogrešivo otkrije središnju vrijednosnu nit. Slagali se mi s njegovim izborom djela i autora ili ne, uvijek ćemo, međutim, morati prihvatiti uvjerljivost njegove argumentacije. A to je zato, kao što primjećuje i Crnković, što je oduvijek imao "nevjerojatnu sposobnost sinteznog razmišljanja te svođenja svega o čemu raspravlja na bitno; uvijek je uspijevao i uspijeva prepoznati i definirati sve najvažnije i najkarakterističnije značajke pojedinog stvaralaštva, koje potom ulančava u jedinstveni korpus razmatranog fenomena". Stoga nije čudno da je uvijek bio aktualan i da nije nekritički slijedio, premda je pratio i vrlo dobro poznao, popularne i aktualne, da ne kažemo, trendovske teze, učenja i teorije. Ta se aktualnost očitovala u tome što je Maroević uvijek tražio srž nekoga stvaralačkog postupka, a kad ju je - ili kad ih je - locirao, prepuštao se slobodi bilježenja svih silnih zapažanja koju je kao erudit, intelektualac i povjesničar umjetnosti imao, ali koja nije opterećivala stručnu utemeljenost teza i esejsitičku ljepotu teksta. Sve te načelne karakteristike posebno vrijede pri razmatranju naivne i autsajderske umjetnosti.

Poput sličnih ranijih projekata u biblioteci *Hrvatska likovna kritika* (ukupno devet knjiga), i ovaj je izbor zahtijevao nemali trud i poznavanje materije. Ne treba posebno navesti da je Vladimir Crnković, pokretač i priređivač svih tih izdanja (knjige tekstova Ive Hergešića, Dimitrija Miće Bašičevića, Josipa Depola, Vladimira Malekovića i dvije knjige vlastitih kritika i osvrti) zadaću obavio na najbolji mogući način, sa svojstvenom temeljitošću, promišljenim konceptom, visokim stilom prezentacije te, u tekstu o Maroevićevu opusu o naivi i autsajderskom stvaralaštvu, nepogrešivo točnim sinteznim zapažanjima.

Valja reći da je morao krenuti gotovo iz početka jer nigdje nije postojao neki cjelovitiji popis: tekstovi Tonka Maroevića o naivi i autsajderskoj umjetnosti rasuti su u većem broju monografija, u nekoliko knjiga i monografskih zbornika, u katalozima retrospektivnih i monografskih izložaba, u predgovorima samostalnih i skupnih izložaba, u uvodnim tekstovima za grafičke mape i bibliofilske knjige, u kritikama i prikazima izložaba za novine, časopise i magazine, u recenzijama za pojedine izdavačke projekte i sl. Crnković je iz tog mnoštva izabrao 56 integralnih tekstova za ponovno objavljivanje, a sve ostale, u kojima se samo usputno raspravlja o naivi ili spominju njezini protagonisti, uvrstio je u cjelovitu *Bibliografiju*.

Zaključno, na kraju knjige objavljen je indeks imena, pojmova i institucija što će sigurno čitatelju omogućiti lakšu orijentaciju pri traženju nekih specifičnosti iz širokoga područja navedenog stvaralaštva.

Primljeno: 9. travnja 2014.